

Johannes Calvijn.

I.

Wij, Protestanten, hebben geen „heiligen;” wij zien in de groote mannen op het wereldtooneel slechts werktuigen, die God gebruikt heeft om Zijn doel te bereiken, en aan wie eere toekomt, naarmate zij zich meer of minder gewillig door Hem hebben laten gebruiken. En

Maarten Luther.

wanneer wij dan ook in eeuwfeesten groote mannen herdenken, dan mag die herdenking geen menschenverheerlijking worden; we hebben alleen God te danken voor wat Hij gaf, en na te speuren, hoe Hij de talenten, aan Zijn dienstknechten gegeven, gebruikt heeft voor wat Hij in de geschiedenis der wereld heeft willen werken. Ja zelfs moeten we nagaan, hoe de verkeerde inzichten en de vergissingen der zijnen hebben nagewerkt en vrucht gedragen, een vrucht, waarover Zijn trouwe dienstknechten smart zouden hebben, indien ze die konden zien. Want God alleen is groot, en Hij laat elken zaadkorrel ontkiemen, ook dien van het onkruid, dat ten slotte ook Hem moet verheerlijken. Daarom willen we trachten den veelgeprezen en veelgesmaden tweeden Hervormer te herdenken zonder menschenvergoding en zonder minachting van wie door God niet geminacht is.

De tweede Hervormer; Luther is de eerste. In tijdsorde en in rang. Maar de invloed van Calvijn is grooter geweest, vooral in Nederland, dat een tijdlang het bolwerk der Hervorming was.

Toen Luther in het openbaar optrad, was Calvijn een kind van nog slechts acht jaar oud. Hij is dus opgegroeid in den tijd, dat het licht der Hervorming in alle landen scheen en de duisternis van Pausdom en Middeleeuwen trachtte te doordringen. Luther niet alzoo; hij moest den weg zoeken, die voor Calvijn gebaad was; hij moest het licht ontdekken, dat Calvijn bestralde van zijn jeugd aan. Daarom is de monnik, die het Woord heroverde op Erfurts kloosterstof, de eerste in de rij. Luther moest worstelen in de engte van zijn cel; Luther moest de Pilatustrap te Rome beklimmen; Luther moest in halve kennis zijn stellingen aanplakken; Luther moest stuk voor stuk de waarheid des Evangelies ontdoen van de omwindselen, waarin vele eeuwen ze hadden gehuld; Luther moest op den rijksdag alleen staan tegenover de kerk en de wereld. Toen had hij zijn arbeid verricht, en de

Christenheid teruggebracht tot de Schriften. Bij hem vinden we het openbare leven met treffende gebeurtenissen, die nog na vier eeuwen spreken tot de verbeelding en zijn leven hullen in een romantisch kleed, zoodat de kinderen hem kennen, gelijk ze een De Ruyter kennen of een Willem van Oranje.

Hoe geheel anders is het leven van Calvijn. Van de diepe worsteling om tot het licht te komen, vernemen we bij hem weinig; hij vindt de waarheid, in algemeene trekken ten minste, klaar liggen voor zijn studie; als hij den strijd aanvangt, is het met de pen als wapen, zonder openbaar vertoon van kracht. Bracht Luther de wereld in beroering, Calvijn leefde in een Zwitsersche stad, en hervormde met daden alleen de eene kleine republiek Genève. Al wat verder door hem tot stand kwam, geschiedde door den invloed, die van zijn woord uitging en nog uitgaat. Ja, nog uitgaat. Luthers geschriften worden nog wel gelezen, zijn catechismussen zijn in de Deutsche en Noordsche landen nog wel leerboeken der jeugd, maar Calvijns werken worden tot in onze dagen *bestudeerd*. Daardoor werkt Calvijn nog, al is hij veel minder een held des volks, en al is zijn geschiedenis veel minder bekend. Luther is de hervormingsheld voor den eenvoudige, voor de jeugd; Calvijn is het voor den denker, voor den man van studie.

Er is nog iets. Luther is bekend als een vriendelijke man, die gaarne in zijn huisgezin muziek maakte en met zijn kinderen speelde. Calvijn heeft den naam van een stug mensch, een streng rechter, een hardvochtige, die zelfs de kettens ten vure verwees. En de beeltenissen der twee mannen versterken dien indruk, het welgedane, goedronde gelaat van den Duitscher trekt veel meer aan dan de scherpe trekken, het doordringend oog, de perkamenten huid en de spitse baard van den Franschman. Een mensch let nu eenmaal op uiterlijke dingen in de eerste plaats, en daardoor krijgt men zoo licht een verkeerd denkbeeld. Dat Calvijn een hartelijk geliefd vriend was, weten velen niet; dat zijn scherp uiterlijk het gevolg was van voortdurende krankheid, en niet de weerspiegeling van een vinnigen geest, is niet algemeen bekend onder de menschen. Het is daarom zoo goed, ook dezen Hervormer te leeren kennen, en de vierhonderdste gedenkdag van zijn geboorte geeft goede gelegenheid daartoe. Ook „Timotheüs” doet gaarne daaraan mee, en gedenkt met dankbaarheid, wat God ook in dezen man aan de Christenheid heeft gegeven. We willen daarbij niet vergeten — wat al te dikwijls geschiedt — dat Calvijn in de zestiende eeuw leefde en een kind was van zijn tijd, al plaatste hij zich lijnrecht tegenover de voorafgaande eeuwen. Een kind van zijn tijd, die zich niet losgemaakt heeft van een grondbeginsel, dat toen reeds twaalf eeuwen lang was gehuldigd, het beginsel van de eenheid van kerk en staat.

Dat beginsel is heidensch. Filistijnen en Moabieten en al de volkeren, die Israël omwoonden, hadden hun nationale goden, en Israël zelf was dikwijls geneigd, Jehova met deze op één lijn te stellen. Al de

Johannes Calvijn.

Luther in zijn familiekring.

En nu is het de groote, de kapitale fout van Constantijn den Grooten geweest, dat hij het Christendom gemaakt heeft tot godsdienst van den staat. Dat was een inenten van het Christendom op heidenschen wortel. Voortaan golden alleen Christenen als burgers van het rijk, en wie geen Christen was, werd vervolgd of hoogstens geduld. En dat is de toestand gebleven onder de Christelijke volken tot aan de negentiende eeuw. De Hervorming heeft er niets aan veranderd. In één land één kerk, dat bleef het beginsel, en het was maar de vraag, welke die kerk zou wezen. Vandaar, dat de Hervorming der zestiende eeuw terstond een staatkundige strijd werd, en dat elke vorst en elke natie partij koos voor een bepaalde kerk. Vrijheid van geweten was in die dagen nog geen beginsel, en slechts weinige mannen der zestiende eeuw hebben zoo ver gezien als Willem van Oranje, die in de Pacificatie van Gent Roomschen en Protestanten in één verbond samenbracht. Hij was zijn tijd vooruit, en de Pacificatie heeft nog geen drie jaren stand gehouden. De Unie van Utrecht volgde haar, en gaf alleen rechten aan wie tot de Hervormde kerk behoorde, al werden in ons land der vrijheid Roomschen, Doopsgezinden en anderen van afwijkende meening niet lastig gevallen.

Eerst in het laatst der achttiende eeuw is de vereenzelviging van kerk en staat verbroken, en God heeft daartoe de mannen van het ongeloof gebruikt, die het bestaan van een staatskerk gevoelden als een knellenden band. In het begin stonden ze ook nog op hetzelfde standpunt, al wilden ze het tegenovergestelde. De Fransche revolutie begon met het ongodisme tot godsdienst van den staat te verklaren, maar uit de worstelingen kwam ten slotte het beginsel voor den dag, dat staat en kerk ieder hun eigen terrein hebben. En al gevoelt de wereld het niet, dat de Gemeente van Christus hoewel in de wereld nochtans niet van de wereld is; dat het koninkrijk der hemelen in deze bedeeing een geestelijk koninkrijk is; toch heeft ze — uit vijandschap tegen Christus harerzijds — de Gemeente teruggedrongen uit de verkeerde plaats, die ze ingenomen had. In de negentiende eeuw heeft die gedachte doorgewerkt, en we zijn ten slotte gekomen tot het stelsel van de vrije kerk in den vrijen staat.

Een paar jaren geleden heeft Frankrijk de scheiding van kerk en staat doorgevoerd, zeer tegen den zin van de Roomsche kerk, die nog op het verouderde standpunt staat. En verleden jaar heeft Genève, het Genève van Calvijn, dat hij gemaakt heeft tot een model van een kerk-staat, het voorbeeld van Frankrijk gevolgd. Ook daar zijn kerk en staat thans geheel gescheiden, al moet met droefheid worden erkend, dat de Gereformeerde kerk van Genève in onze dagen grootendeels modern en ongelooft is geworden.

Het is goed zulke dingen op te merken. De Hervorming van de zestiende eeuw heeft geen volmaakt werk geleverd. Tegenover de leer der goede werken heeft ze de leer van de rechtvaardiging door het geloof in het helderst licht geplaatst, maar de plaats, die aan de Gemeente in deze bedeeing toekomt, heeft ze niet begrepen. En toen heeft God, die toch voor Zijn Gemeente zorgt, de mannen der revolutie gebruikt, om haar terug te brengen naar haar eigen plaats, en nu verlangt geen

volken der oudheid werden theocratisch geregeerd; en al was het Romeinsche rijk gewillig, plaats in te ruimen in zijn godenwereld voor de godheden van alle overwonnen volken, zoodat een der keizers zelfs Christus onder zijn huisgoden opnam, het eischte met even groote beslistheid, dat allen de goden van den staat zouden aanbidden, en de Christenen werden dan ook vervolgd, niet omdat ze Christus eerden, maar omdat ze Jupiter en Diana niet wilden eeren. Ze werden beschouwd als atheïsten, godloochenaars, en wie de goden des lands niet diende, behoorde niet langer tot de onderdanen des keizers. Juist de vereenzelviging van godsdienst en staat veroorzaakte de vervolging der Christenen in het Romeinsche rijk, dikwijls op last van keizers, die volstrekt geen wreedaards waren.

Calvijn bij zijn boeken.

oprecht Christen terug naar de vroegere toestanden. Zoo blijft God werken. Wij mogen niet blijven stilstaan bij de Hervorming, alsof dat het laatste werk was, dat God in de wereld heeft verricht. Hij werkt tot nu toe en Hij blijft werken, totdat de Gemeente als een reine bruid aan haar Bruidegom kan worden voorgesteld.

Wij achten het noodig, deze beschouwing vooraf te laten gaan aan de herinnering van het leven van Calvijn, omdat we hem anders niet verstaan. Vergeten we, van welken tijd hij een kind was, dan krijgen we den indruk, dat hij heerschzuchtig was, streng, wreed zelfs. En zien we hem in de lijst van zijn tijd, dan is die heerschzucht en strengheid niets anders dan een verteerd worden door den ijver voor de eere Gods. Zonder kennis van zijn tijd staat de Hervormer vóór ons als een dwingeland, gelijk hij dikwijls is genoemd; beschouwd in het rechte licht is hij een groot ijveraar voor God en Zijn dienst, zooals hij zich dien voorstelde.

Maar dan valt meteen een verzachtend licht op de ketterjacht van Rome. „Het is de plicht der overheid,” zoo leerden de rechtgeleerden in Calvijns dagen, „ misdaden tegen den godsdienst evenzeer te straffen als die tegen den staat. Zullen wij een dief hangen, die ons van onze beurs berooft, en niet den ketter, die ons berooft van den hemel?”

Dat degene, die goddelooze leeringen verspreidt, uit de gemeente moet worden verwijderd, is Bijbelsch; wie daarbij kerk en staat vereenzelvigt, moet komen tot het gevolg, dat de ketter moet worden gedood. Ketterij en valschen godsdienst uit te roeien is plicht der overheid, dat heeft ook de Nederlandsche geloofsbelijdenis in art. 36 te allen tijde geleerd, en eerst enkele jaren geleden is dat artikel buiten werking gesteld. Wie dat in het oog houdt, heeft vrede met den brandstapel van Servet, al betreurt hij, dat de Christenheid gedurende zoovele eeuwen Christus niet beter heeft begrepen.

Na deze lange inleiding, noodig om Calvijn op de rechte waarde te schatten, gaan we over tot zijn levensgeschiedenis.

(Wordt vervolgd.)

Wie opmerkt, hoe in onzen tijd letterlijk „van vele boeken te maken geen einde is,” die vraagt zich onwillekeurig wel eens: hoeveel blijvends is nu bij al dat werk? Wat zal er na jaren nog van gelezen worden?

Die vraag is gewettigd; waarlijk niet alleen met het oog op het bedroevend slecht, snel tot vezels verterend papier, waarop tegenwoordig zooveel wordt gedrukt.

Voor hen, die vreezen mochten, dat ten slotte heel de wereld een groot boekenmagazijn zou worden, is het goed eens een blik te werpen op de vroegere eeuwen, toen er ook veel geschreven werd. Verbazend — en voor schrijvers min bemoedigend — is het, hoe weinig uit die dagen in de onze nog gelezen wordt, ja den meesten onzer ook maar bekend is. Van heel den overvloed, in de 18de eeuw b.v. uit onzen letterkundigen hemel gegoten, zijn nog maar enkele bezinkselen — de goede en kostelijke — gebleven. Al 't andere is feitelijk „weg” — meestal voor goed. En meestal is dat maar goed ook. Wie leest nog Pels, Bruyn en Feitema?

In andere landen is het al evenzoo. De tijd schift. Het meeste valt door de zeef, maar gelijk Goethe zegt:

„Das Aechte bleibt der Nachwelt unverloren.” D. i.: Het werkelijk deugdelijke blijft wel voor het nageslacht bewaard.

In Engeland is, gelijk bij ons, het tijdperk tusschen 1600 en 1700 een der glansrijkste in de letterkunde. Vraagt men echter welke schrijvers uit dien tijd nog

algemeen in Engeland bekend zijn en gelezen worden, dan moet het antwoord luiden: slechts drie, Shakespeare, de „Dramatist;” Milton, de dichter van „Het Paradijs verloren,” en Bunyan, de schrijver van „De Pelgrimsreis.”

Over den tweeden dezer drie grooten, over Milton, wiens 300ste geboortedag in 't vorig jaar viel, willen we een oogenblik spreken.

John Milton, geboren 9 Dec. 1608 te Londen, was de zoon van een vader, die om zijn overgang tot het Protestantisme onterfd werd, doch als advocaat in goeden doen kwam. Na een degelijke school te hebben doorloopen, studeerde John met het beste gevolg te Cambridge. Van zijn plan om predikant der Engelsche Staatskerk te worden, zag hij echter af.

Reeds vroeg openbaarden zich Miltons dichterlijke gaven. Op zijn 21ste jaar schreef hij den beroemden zang op Christus' geboorte. Drie jaar later ging hij met zijn vader wonen in een landelijke streek, wier schoonheid een indruk op hem maakte, blijkbaar o.a. in ettelijke dramatische stukken uit dien tijd.

Hij besloot nu het buitenland te bezoeken en daar beroemde mannen te ontmoeten. Te Parijs maakte hij kennis met onzen Hugo de Groot, destijds Zweedsch gezant aldaar. In Italië bezocht hij Galilei, den grooten sterrenkundige, die toen als slachtoffer der dom-drieste Inquisitie gevangen zat. De lof, in Italië aan Miltons gedichten gegeven, wekte in hem de overtuiging, dat „door vlijt en ijverige studie hij in staat zou zijn iets na te laten, zóó geschreven, dat volgende tijden het niet zouden laten verloren gaan.” Schoon bewust, dat hij zeer velen overtrof, achtte hij toch zonder groote vlijt en arbeid het geven van iets degelijks onmogelijk. Vandaar ook zijn spreken van „het verachten van genoegens en het leiden van een arbeidzaam leven.”

In Engeland teruggekeerd, ging hij dan ook aanstonds hard aan het werk, en wel — vreemd genoeg — aan het schoolmeesteren, met het doel om het onderwijs te hervormen. Tegelijk echter wierp hij zich met ijver en heftigheid in den staatkundig-kerkelijken strijd, die toen ontbrandde, en ten slotte koning Karel I het hoofd kostte. Milton koos partij tegen de staatskerk en voor de Puriteinen, en liet zich niet onbetuigd, gelijk zijn karakter dat meebracht.

In 1643 huwde hij mejuffrouw Powell. Huiselijke twist was oorzaak, dat zij hem spoedig verliet, waarop Milton een betoog schreef voor de vrijheid van echtscheiding. Gelukkig echter kwam het weer tot volkomen verzoening.

Noch de beroering binnen, noch die buitenshuis, kon echter Milton beletten zijn letterkundige kracht te onwikkelen. Terwijl de opstand in vollen gang was, en de burgeroorlog in het land woedde, vond hij tijd een verhoog te schrijven over het recht van een ieder om vrijelijk te laten drukken wat hij goedgevond. Tevens gaf hij een bundeltje gedichten, meest Latijnsche, maar waarin in het Engelsch het beroemde L' Allegro en Il Penserò voorkomen.

Na de onthoofding van koning Karel, werd Milton Latijnsch secretaris van den staatsraad en kwam in aanraking met Cromwell, den Protector of het hoofd der Engelsche Republiek. Hij schreef nu twee verhandelingen, die beide ten doel hadden, hetgeen onlangs gebeurd was bij het optreden der Republikeinen, te verdedigen o.a. tegen Salmasius, een Leidsch professor, die de zaak des konings en der monarchie had bepleit. Had deze geleerde voor zijn werk f 1200 van Karels zoon ontvangen, Milton ontving f 12000, maar „geen der stukken (in het Latijn geschreven) was het geld waard.” Weerzijds was men fel en bitter, al kende men elkaar persoonlijk niet. Salmasius schijnt Miltons blindheid kort daarop als een straf beschouwd te hebben, en Milton verblijdde zich, dat hij de dagen zijns tegenstanders verkort had, die spoedig daarna stierf.

Omstreeks 1652 of '53 werd Milton volkomen blind. Hoe bitter dat ook voor hem zijn mocht, en hoe diep hij het voelde, wij danken daaraan, dat hij zich weer tot de dichtkunst wendde en het „Paradijs” schiep.

Johannes Calvijn.

II.

Jean Cauvin werd den 10^{den} Juli 1509 te Noyon in Picardië geboren. Zijn naam heeft hij, toen hij in het Latijn zijn boeken schreef, naar de gewoonte dier dagen verlatijnscht tot *Johannes Calvinus*, wat in het Fransch *Calvin* en in het Nederlandsch, naar de Fransche uitspraak, *Calvijn* is geworden. Zijn vader, Gérard, was belasting-ontvanger van het graafschap en secretaris van den bisschop. De jonge Jean toonde al vroeg buitengewonen aanleg, en genoot uitstekend onderricht, te zamen met de kinderen van de adellijke familie De Mommor. De vader droeg bij in de kosten, en daar hem dit wat bezwaarlijk werd, vroeg en verkreeg hij van zijn bisschop voor zijn twaaljarigen zoon een kapelaansplaats. Daarvan werd de knaap voorloopig niet anders gewaar, dan dat hem op het hoofd een weinig haar werd afgeschoren; alle Roomsche geestelijken hebben immers de *tonsuur*, een kaalgeschoren plek, des te grooter naarmate de rang hooger is.

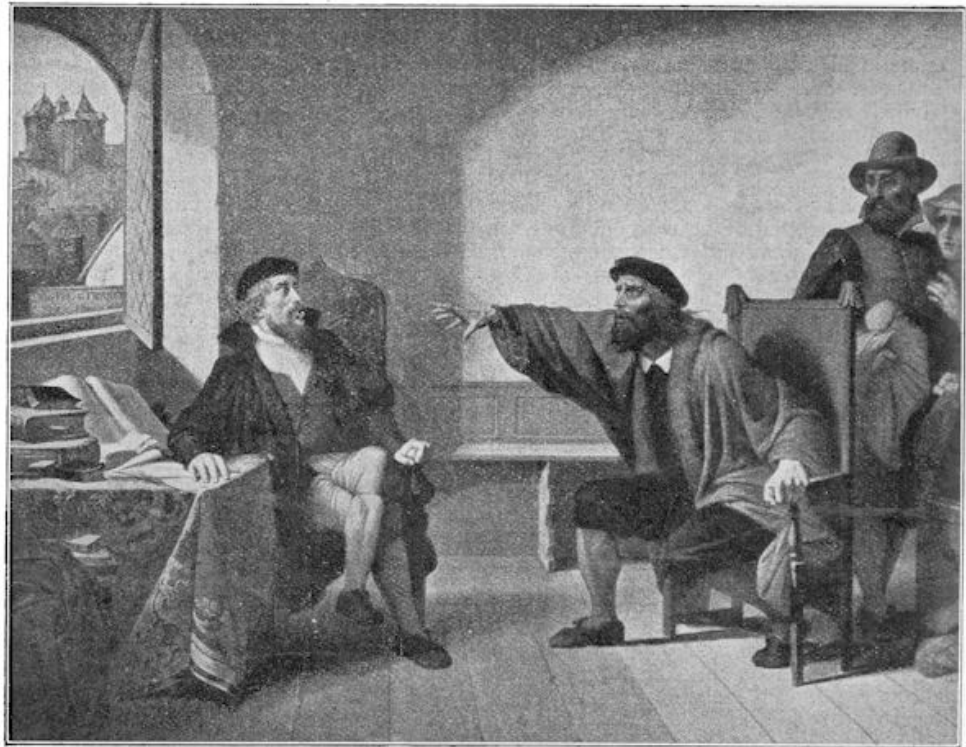
Op veertienjarigen leeftijd ging Calvijn naar Parijs, de stad der geleerdheid in die dagen, waar de beroemde hoogeschool, de Sorbonne, den strijd op zich genomen had tegen de Hervorming. Calvijn studeerde daar aan een voorbereidende school, en leerde Latijn van een beroemd Latinist, Mathurin Cordier, die dertig jaar ouder was dan hij, en toch later niet schroomde neer te zitten aan de voeten van zijn leerling, met wien hij innig bevriend bleef tot diens dood, en dien hij zes maanden later volgde in het graf.

Na drie jaren — hij was zeventien jaar — ging Calvijn over naar een seminarie ter opleiding van priesters. En in dezen tijd valt zijn bekeering tot God. Hij kwam hier in aanraking met een medestudent Olivetan, een bloedverwant, die reeds Hervormd was, en bij zijn jongeren neef er op aandrong, dat hij toch niet in de eerste plaats zou luisteren naar wat de kerk en de doctoren leerden, maar naar hetgeen God zegt in de Schriften. Doch Calvijn wilde niet hooren. „Ik wil uw nieuwe leeringen niet,” antwoordde hij; „hun nieuweheid staat mij tegen. Denkt gij, dat ik mijn heele leven lang in dwaling ben opgevoed? Neen, ik zal mij krachtig verzetten tegen uw aanvallen.” Olivetan had op deze rede-nering slechts één antwoord: hij gaf zijn neef den Bijbel in handen. En al gaf de jonge Calvijn zich ook thans tot verdediging meer dan ooit over aan de plechtigheden der kerk, hij kon den prikkel niet weer kwijt worden, dien hij in zijn ziel ontvangen had. En langzamerhand gingen zijn oogen open, zoodat hij de vele dwalingen der kerk zag, en besloot, haar

dienaar niet te worden. Met toestemming van zijn vader bedankte hij voor zijn kapelaanschap en ging naar Orleans en later naar Bourges, om in de rechten te studeeren. Doch al keerde hij het priesterschap den rug toe, hij was nog niet in waarheid tot God bekeerd. *Hoe* dat geschied is, heeft Calvijn ons niet in bijzonderheden verhaald. Onder leiding van den Duitschen professor Wolmar studeerde hij nevens het recht ook Grieksch, Hebreeuwsch en Syrisch, en bovendien lazen ze samen de Schrift. En toen is het geschied, wat hij zelf aldus vertelt: „God bracht mij door een plotselinge bekeering tot onderwerping en bewerkte mijn hart tot de gehoorzaamheid aan Zijn Woord.”

En toen begon de nog geen twintigjarige jongeling ook onmiddellijk overal in den omtrek te prediken in openbare en geheime samenkomsten. En God zegende zijn getuigenis, zoodat velen van hem onderwijs, verkwikking en vertroosting ontvingen. Nog wordt zulk een plaats van samenkomst aangewezen in Angoulême, een hol, dat „grot van Calvijn” genoemd is, en waar hij meermalen gepredikt heeft.

In 1529 ging Calvijn, wiens vader intusschen overleden was, weer naar Parijs, om opnieuw theologie te studeeren. Hij woonde daar ten huize van een koopman, De la Forge, met wien hij de innigste vriendschap sloot. Maar — te Parijs had reeds het bloed der martelaren gevloeid. Koning Frans luisterde nu eens naar de professoren der Sorbonne, die vervolgens wilden, en dan weer naar zijn geloovige zuster Margaretha, die grooten invloed op hem had. Zoo wist men in Frankrijk nooit recht, waaraan men zich te houden had. In 1533 kwam het weer tot een uitbarsting; De la Forge en nog zes mannen en vrouwen moesten den brandstapel beklimmen en ook het leven van Calvijn verkeerde in het grootste gevaar. Den 31sten October — historische datum! — moest namelijk zijn vriend Nicolaas Cop, rector van de universiteit, een rectorale rede houden. Cop was zelf geloovig geworden, en wenschte deze gelegenheid te gebruiken om openlijk zijn geloof te belijden. Hij gevoelde zich echter niet in staat, de toespraak op te

Farel roept Calvijn toe, te Genève te blijven.

stellen, en Calvijn deed het voor hem. Welk een ontroering aan de Sorbonne, toen geen rede ter eere der heiligen — de volgende dag was immers Allerheiligen — gehouden werd, maar alleen gesproken werd over de verdiensten van Christus. De storm brak los, doch Cop wist bijtijds te ontkomen, en vluchtte naar Bazel. Maar een gerucht dook op, dat Calvijn evenveel schuld aan de rede had als Cop, en er werd bevel gegeven tot zijn gevangenneming. Calvijn wist daar niet van, en meende veilig in zijn kamer te zijn, toen opeens een vriend bij hem binnensnelde om hem te melden, dat de vervolgers zijn deur naderden. Calvijn had nog juist den tijd, zich aan een beddelaken uit het venster te laten afzakken. Hij ontkwam ten huize van een vriend, waar hij zich verkleedde als wijngaardenier, en met een hark op den schouder wandelde hij voort. Dat was in 1533.

Een tijdlang vertoefde hij te Nérac aan het hof van 's konings zuster Margaretha, die met den koning van Navarre getrouwd was. Een jaar later vinden we hem in Straatsburg, en van daar trok hij naar Bazel, waar zoo vele Fransche vluchtelingen vertoefden. Daar genoot hij geruimen tijd rust ten huize van een vrome Christin, Katharina Klein.

En daar schreef Calvijn zijn Institutie. Hij had al eerder een publiek geschrift uitgegeven, merkwaardig genoeg niet gericht tegen Rome, maar tegen een leering van een Wederdooper, die beweerd had, dat de zielen na den dood slapen tot (den oordeelsdag. In dit geschrift blijkt reeds Calvijns streng logische manier van redeneeren, die in al zijn latere geschriften uitkomt. Calvijn schreef niet onder den indruk van een warm hart, maar onder de werking van een ernstig en kalm nadenkend verstand. Daardoor waren zijn geschriften zoo sterk.

De Institutie, d. w. z. onderricht in den Christelijken Godsdienst, is het hoofdwerk van Calvijn, in 1535 te Bazel geschreven. De eerste uitgave van het boek telde zes hoofdstukken, de laatste, die door Calvijn in 1559 werd herzien, had er tachtig. In zijn tegenwoordigen vorm bestaat het werk uit vier boeken; in het eerste handelt hij over de kennis van God; in het tweede bespreekt hij, hoe God Zich geopenbaard heeft in Christus; in het derde verklaart hij, hoe de zondaar door het geloof deel krijgt aan de genade, die in Christus is; in het vierde wordt gesproken over de kerk. Vooral het derde hoofdstuk is kenmerkend voor Calvijn; daarin komt de leer der praedestinatie, der voorbeschikking, duidelijk uit. „Volgens Calvijn,” zegt de bekende Félix Bungener, „heeft God in Zijn volle souvereiniteit, naar Zijn eeuwigen en onveranderlijken raad, de eenen tot de zaligheid en de anderen tot de verdoemenis bestemd; en daar Hij aan niemand iets verplicht was, moeten de uitverkorenen Hem eeuwig danken, en hebben de verworpenen geen recht tot klagen.”

In deze uitspraak ligt waarheid met menselijke logica vereenigd. *Terecht* leert Calvijn, dat God de zijnen in Christus Jezus vóór de grondlegging der wereld heeft uitverkoren en voorgekend. (Ef. I : 4; Rom. VIII : 29 en 30.) Maar *niet juist* is zijn bewering, dat nu ook de anderen door God te voren tot verderf zijn bestemd; deze gevolgtrekking wordt door de Schrift zeer beslist tegengesproken. (Ez. XXXIII : 11; 2 Petr. III : 9; Titus II : 11; 1 Tim. II : 3.)

Het is hier echter de plaats niet, nader op dit leerstuk in te gaan; we herinneren alleen onze lezers, dat de strijd tusschen Gereformeerden en Remonstranten in de dagen van Oldenbarnevelt juist over deze leer der praedestinatie ging, en dat de tegenstanders dier leer door de Synode van Dordrecht veroordeeld zijn.

De Institutie van Calvijn wekte groot opzien. Calvijn had er zijn naam niet aan gegeven; hij maakte in Frankrijk en in het buitenland in dien tijd voor zijn veiligheid nog al eens gebruik van schuilnamen. Maar hij vreesde toch, dat het boek hem in ongelegenheid zou brengen, en daarom verliet hij Bazel en begaf zich naar Italië, naar de hertogin van Ferrara, een nicht van koningin Margaretha. Eenigen tijd later, in Augustus 1536, keerde hij terug, om zich weer te vestigen te Bazel of te Straatsburg, omdat hij meende, dáár het meest te kunnen werken voor de

hervorming van zijn geliefd Frankrijk. Wegens oorlogstoestanden nam hij den weg over Genève, waar hij slechts één nacht dacht door te brengen. Doch 't zou anders zijn.

Genève was in dien tijd in heftige beroering, staatkundig en kerkelijk. Reeds eenigen tijd geleden had het zich losgerukt van den hertog van Savoye, en had een vrije republiek gevormd. En sedert eenigen tijd predikte er de onstuimige Franschman Willem Farel, en kreeg een warmen aanhang en heftigen tegenstand. Meerdere predikers hadden zich reeds bij Farel aangesloten, en toen Calvijn kwam, noodigde Farel hem uit, hier te blijven en mede te werken in den geweldigen strijd.

Doch dat was geenszins Calvijns bedoeling. Hij meende, dat zijn opvoeding nog niet voltooid was, dat hij nog eerst een tijdlang moest studeeren, dat hij de hervorming met de pen moest dienen. Doch dat was niets voor Farel, die mannen noodig had. Hij riep Calvijn toe, met uitgestrekte hand hem dreigend: „Maar ik verklaar u in den naam van God, dat, zoo gij weigert hier met ons aan 's Heeren werk te arbeiden, Zijn vloek op u zal rusten, daar gij, onder voorwendsel van uw studie, uzelf zoekt in plaats van Hem.”

„Door onuitsprekelijke schrik aangegrepen,” zoo verhaalt later Calvijn, „liet ik terstond allen tegenstand varen.” Of Farel recht had, zoo te spreken in den naam van God, mag betwijfeld worden; Calvijn echter beschouwde het als een Goddelijke roeping en gehoorzaamde. Hij reisde snel door naar Bazel om zijn zaken af te doen en keerde in November 1536 terug om voortaan te Genève te werken. Hij was toen 27 jaar oud.

Calvijn begon als leeraar in de theologie, zonder dat hij door iemand aangesteld was of van iemand salaris ontving; weldra werd hij door den raad der stad bovendien aangesteld als predikant van een der kerken. Daardoor kreeg hij tevens het onderwijs der jeugd voor zijn rekening en voor dit doel schreef hij een leerboekje in vragen en antwoorden, de Geneefsche Catechismus, die weldra erkend werd als de belijdenis der Gereformeerde kerken, en de grondslag werd van alle latere dergelijke leerboeken. Ook de Nederlandsche of liever de Heidelbergsche Catechismus is er eene — meer volledige — navolging van.

Weldra kwam Calvijn in hevigen strijd. De stad was Hervormd geworden; d. w. z. het stadsbestuur had vóór de Hervorming gekozen, maar natuurlijk waren volstrekt niet alle burgers oprechte Christenen. De levenswandel van velen liet te wenschen over; de misbruiken uit den Roomschen tijd bleven bestaan. En daar stond Calvijn tegenover met zijn strenge opvatting van zedelijk leven. Hij was nog geen drie maanden in de stad, of hij had een soort wetboek opgesteld, waarin aan de gansche burgerij voorschriften werden gegeven voor het dagelijksch leven. De groote raad nam dat wetboek aan, en aan het dagelijksch bestuur werd de uitvoering opgedragen.

Zoo werd geheel Genève gesteld onder strenge zedelijke tucht. Doch toen kwam de tegenstand. De burgerij klaagde, dat ze onder de hertogen van Savoye veel meer vrijheid genoten had dan thans. Calvijn en Farel vroegen de afsnijding van eenige personen van zedelozen levenswandel. De groote raad durfde dat niet aan, en de wereldschgezinden onder de bevolking, — de Libertijnen, zooals ze genoemd werden, — kregen daardoor zooveel moed en zooveel invloed, dat bij een nieuwe verkiezing voor den grooten raad in Februari 1538, hun richting de meerderheid kreeg. Toen werd de strijd heviger. Calvijn en Farel verheffen hun stem op den predikstoel tegen de bandeloosheid, weigeren het Avondmaal uit te reiken; er komt opstand en de raad spreekt vonnis: de beide predikanten worden uit de stad gebannen. De wereld had gezegevierd.

Farel ging naar Neufchâtel, waar hij tot zijn dood in 1565 bleef arbeiden. Calvijn ging naar Bazel, en vandaar op uitnodiging van de predikanten Bucer en Capito naar Straatsburg. En daar brak voor hem een tijdperk aan van betrekkelijke rust.

(Slot volgt.)

Johannes Calvijn.

(Slot.)

Calvijn vond in Straatsburg onmiddellijk een arbeidsveld. Hij werd aangesteld tot leeraar in de theologie en tot prediker voor de gemeente van Fransche vluchtelingen. En dat de vervolging in dien tijd in Frankrijk heftig was, blijkt wel uit het feit, dat Calvijns gemeente niet minder dan vijftienduizend leden telde.

Doch vond Calvijn arbeid in Straatsburg, hij vond er geen strijd. Straatsburg was een meer beschaafde stad; bovendien was de bevolking er Duitsch, terwijl de overheid er beslist voor de Hervorming had gekozen. Hier kon Calvijn dus geheel opbouwend werken, en daarom vond hij hier betere gelegenheid om zijn geliefde pen weer ter hand te nemen. Hij gaf er een vergroote uitgave van zijn Institutie, schreef er zijn verklaring over den Brief aan de Romeinen, en een verhandeling over het Avondmaal.

Ja, Calvijn vond er zelfs tijd om te trouwen. 't Waren zijn vrienden, die er op aandrongen, en Calvijn vond het goed. Een paar plannen mislukten, maar weldra werd de geschikte bruid gevonden in Idelette van Buren. Ze was een weduwe. Haar echtgenoot was ook een prediker geweest, Johannes Störder, maar een prediker der Wederdoopers. Doch Calvijn had dezen Wederdooper overtuigd van zijn dwalingen, en Störder was een ambtsbroeder geworden tot zijn dood. De weduwe bracht een paar kinderen mede ten huwelijk, en aan Calvijn schonk zij één zoon, die echter zeer jong overleed. Negen jaren is de Hervormer met deze waardige, edele, uitstekende vrouw, gelijk Beza haar noemt, verbonden geweest. Na haar dood heeft hij aan hertrouwen niet gedacht.

Zoo was het verblijf te Straatsburg voor Calvijn een tijd van verkwikking en verademing. In Genève echter liepen de zaken mis, op staatkundig en godsdienstig gebied. De Libertijnen leefden naar het goeddunken van hun hart; de Wederdoopers predikten er hun leer van revolutie; de Pausgezinden staken het hoofd weer op, ja, het scheen, dat ze het werk der Hervorming er geheel zouden verstoren. De kardinaal van Rome meende het reeds gewonnen te hebben, en vorderde openlijk de stad op tot terugkeer in den schoot der kerk. Doch Calvijn, al was hij in Straatsburg, leefde nog met Genève mee, en zond den kardinaal een antwoord, waarvan Luther zei, dat het handen en voeten had.

Dat geschrift maakte goeden indruk in Genève, en alle voorstanders van orde en rechtvaardigheid begonnen den wensch uit te spreken, dat hij terugkeeren mocht. Eindelijk ontving hij een uitnoodiging van den grooten raad. Het was een strijd voor Calvijn; de werkkring en het verblijf in Straatsburg waren heel wat aangenaamer, en hij kon te Genève strijd voorzien. Doch hij begreep, dat hij niet zichzelf mocht zoeken, maar de stad, die hem lief was, al had ze hem verworpen. „Indien gij mij in uw stad wilt hebben,” schreef hij terug, „doet dan de heerschende zonden weg, en verbant de ongerechtigheden, met welke ik niet binnen uwe muren samenwonen kan.”

De groote raad beloofde daarop, Calvijn in ieder opzicht te zullen ondersteunen, en zoo keerde hij in 1541 na driejarige afwezigheid terug. Thans was hij meer dan prediker; thans kon hij bijna het geestelijke en wereldlijke hoofd der stad worden genoemd, al had hij natuurlijk een kerkeraad en een burgerlijk bestuur naast zich. Voor de kerk gaf hij de vroegere geloofsbelijdenis opnieuw, voor de stad een strenge regeling van het publieke leven.

En zoo krijgen we in Genève het eerste voorbeeld van een Protestantsche republiek. Hier heeft Calvijn in woord en daad het staatsrecht geleerd, dat naar hem is genoemd.

Hij is het geweest, die voor het eerst gesproken heeft van de rechten des volks tegenover de overheid. Niet van de onderdanen hoofd voor hoofd, maar van de onderdanen door hun organen, hun wettelijke vertegenwoordigers, die ten slotte, als het noodig blijkt, zelfs de macht en het recht hebben, om den vorst zijn bevoegdheid te ontnemen. Wat onze vaders deden op den 26^{en} Juli 1581, de afzwering van Filips, hadden ze van Calvijn geleerd, en zoo is de Nederlandsche republiek op grooter schaal geworden, wat Genève in model was, een republiek op den grondslag van het Calvinisme. En het is algemeen bekend, hoe groot de invloed van de Nederlandsche republiek is geweest op de staatsinstellingen van Engeland, en in 't bijzonder van Noord-Amerika. Zoo is Calvijn ook op staatkundig terrein een Hervormer geweest. En daarom is het te verklaaren, dat thans in Genève ook de liberalen, de navolgers van de oude Libertijnen, de nagedachtenis van Calvijn huldigen.

In Genève was nu uiterlijk de orde hersteld, maar de strijd was nog niet ten einde. In de drie en twintig jaren, die thans volgden, heeft Calvijn veel tegenstand ondervonden, ook veel smaad en lastering moeten verduren. Doch hij bleef volhouden, want wat hem dreef, was geen heerschzucht, maar zucht naar het welzijn der burgers, die hij op het hart droeg. Hij gevoelde zich voor God verantwoordelijk voor den levenswandel van allen, en daarom bleef hij nauw letten op het tegengaan van alle lichtzinnigheid en ijdele vermaken. Daartegen verzetten zich voortdurend de Libertijnen, en meermalen klonk de roep: „Weg met Calvijn! in de Rhône met hem!” En toen zijn trouwe gade en haar kinderen stierven, ook Calvijns eigen zoon, noemden de vijanden dat een strafgericht. Doch Calvijn sterkte zich in zijn God, en bleef volhouden ten einde toe. Hij was overtuigd, dat hij Gods wil uitvoerde.

En oogenblik moeten wij stilstaan bij den brandstapel van Servet, die zoo dikwijls aangehaald is om Calvijn te smaden. Michael Servet, een geleerde Spanjaard, had zich in Parijs, waar hij tegelijk met Calvijn woonde, bij de Hervorming aangesloten. Hij ging echter op eigen wegen, dacht over vele dingen na, liet zich niet door de Schrift leiden, maar volgde dikwijls eigen verstand, en kwam tot allerlei afwijkende meeningen. Sterk sprekend was zijn strijd tegen de leer der Drie-eenheid, waardoor hij met Rome zoowel als met de Hervorming in botsing kwam. En in zijn onstuimigheid ontzag hij zich niet, zijn strijd tegen anderen te voeren in vinnige en spottende taal. Dat veroorzaakte, dat hij door Rome tot den vuurdood werd verwezen, dien hij echter door de vlucht ontkwam; waarna hij in beeltenis verbrand werd tegelijk met zijn boeken. In Genève werd hij door de Libertijnen met vreugde ontvangen. Calvijn echter klaagde Servet aan bij den grooten raad, en deze nam den onruststoker gevangen. Tijd en gelegenheid werd hem gegeven om zijn geschriften te herroepen of te verdedigen. Hij deed echter geen van beide, maar ging voort met Calvijn te beschimpen en te bestrijden. En toen volgde, met goedkeuring van Calvijn, Servets veroordeeling tot den dood. Geheel in overeenstemming met den geest des tijds, die nog niet verstaan had, dat de Gemeente van Christus op aarde geroepen is om *genade* te openbaren, en aan de overheid het zwaard moet laten tot bestraffing der boosdoeners. De Gemeente heeft alleen in haar midden tucht uit te oefenen, en dat niet door het zwaard, maar geestelijk. 't Is de vereenzelving van kerk en staat, die Servets brandstapel ontstak.

Die brandstapel intusschen was niet Calvijns werk. Want al deed hij wat hij meende te moeten doen, en al was hij een gestreng rechter, hij was niet wreed. Calvijn wenschte, dat Servet met het zwaard zou worden terechtgesteld. De raad volgde echter niet zijn meening, en Servet werd den 27sten October 1553 levend verbrand. Dat is geen vlek op Calvijns karakter, het is een teeken, dat hij in dit opzicht niet gekomen was tot het rechte inzicht. „Gij weet niet van hoedanigen geest gij zijt,” antwoordde de Heere Jezus, toen Zijn discipelen de inwoners van een Samaritaansche stad tot den vuurdood veroordeelden. Doch de strekking daarvan verstonden in Calvijns dagen

slechts weinigen. Dat inzicht kwam eerst in later dagen.

Maar veel heeft Calvijn gedaan tot uitbreiding der waarheid. Een hoogeschool werd gesticht, waar leerlingen uit alle landen, ook uit Nederland, aan de voeten neerzaten van den man van groote wijsheid en ervaring. En benevens al zijn arbeid als hoogleeraar, als prediker, als raadsman van de overheid, vond hij ook nog den tijd en de kracht, om vele boeken te schrijven ter verduidelijking van de waarheden des Bijbels, en bovendien om briefwisseling te houden met vorsten en leidslieden in alle landen, die hem raad vroegen in hun moeilijkheden. En dat terwijl hij altijd zwak van gezondheid was en dikwijls lijdende. Maar hij leefde niet voor zichzelf, hij leefde voor anderen. Arm was hij en arm bleef hij. Zelfs de paus verklaarde, dat Calvijn de liefde voor het geld niet kende.

Sedert zijn vijftigste jaar was Calvijn bijna voortdurend krank. Hoofdpijn, maagziekte, bloedspuwingen, jicht, steen, alles deed hem lijden. En toch bleef hij even trouw doorwerken, totdat hij den 6^{den} Februari midden in de prediking moest ophouden wegens een bloedspuwing. Nog vier maanden leefde hij in groote pijn, nog steeds doorgaande met schriftelijken arbeid. In de maand April noodigde hij de heeren van den raad der stad, en zijn ambtsbroeders, de predikanten, in zijn woning om afscheid van hem te nemen, hen te danken voor hun liefde, en hen met vele woorden te vermanen. Van zijn vriend Willem Farel, die zooveel ouder was, had hij schriftelijk afscheid genomen, doch de 75jarige grijsaard legde te voet den weg af van Neuchâtel naar Genève, om nog eenmaal Calvijn te ontmoeten. Inderdaad, een man, wien zijn vrienden zoo trouw blijven, heeft niet het hart in zijn hoofd, gelijk de vijanden beweerden, al is het waar, dat Calvijn meer de man was van het koele hoofd dan van het warme hart.

Den 27^{en} Mei nam God hem weg uit zijn lijden. Op Calvijns uitdrukkelijk verlangen werd hij op gewone wijze begraven, en twee eeuwen lang heeft zelfs geen steen zijn graf aangewezen. Later is een eenvoudige steen gelegd, om de plaats aan te wijzen, waar de Hervormer rust.

Thans viert de Protestantsche Christenheid het eeuwfeest van Calvijn. 't Is geen drukke feestviering, geen levendige herdenking, zooals die van Luther, nu zes en twintig jaren geleden, want Calvijn was een ander man dan Luther en deed ander werk. Maar dankbaar erkent ieder Christen, wat God ook in Calvijn aan Zijn gemeente gegeven heeft, en wijst op hem als een voorbeeld van buitengewonen ijver en buitengewone trouw in het besteden zijner gaven.

A. L.

WILHELMINA VAN PRUISEN.

 Een enkele van de prinsessen uit het huis van Oranje is misschien zoo bekend als Wilhelmina van Pruisen, „Willemijntje,” zooals ze genoemd wordt. Goejanverwellesluis met zijn vreemden naam en zijn groote beteekenis is onder ons volk bekend gebleven, en heeft een stempel gezet op den naam der gemalin van onzen laatsten stadhouder, een stempel, die door velen als een vlek is beschouwd. Wie echter de geschiedenis kent, weet, hoe haar optreden in 1787 veeleer te prijzen dan te laken is. Wilhelmina heeft getracht het huis van Oranje te redden van den ondergang, en toen haar dat niet gelukt is, is ze met Oranje ondergegaan. Gelukkiger dan haar gemaal, heeft ze ook nog het herstel gezien.

Frederike Sophie Wilhelmina van Pruisen werd geboren in Aug. 1751. Zij was broersdochter van koning Frederik den Grooten en groeide op aan zijn hof. In haar kinderjaren beleefde ze den geduchten Zevenjarigen oorlog, en had ze gelegenheid een deel van 's levens ellende te zien. Aan datzelfde hof kon ze de lasterlijke leeringen van Voltaire leeren kennen, die een gaarn geziene gast was van den koning-filosof op Sanssouci.

In 1767 huwde ze den 19-jarigen Willem V, die een jaar eerder meerderjarig was geworden. De laatste jaren van zijn voorgdij waren rustig geweest; Brunswijk was een wijs man, die de partijen wist te kalmeeren, Willem V wist dat en bleef zich onder de leiding van zijn voormaligen voorgd stellen, en rustig bleef de toestand, vooral daar Brunswijk de Staten nog al naar de oogen zag. Toen echter de Staten vernamen, dat Willem V zich verbonden had tot onderworpenheid aan Brunswijk, moest „de dikke hertog” heengaan en bleef de prins achter als de gehoorzame dienaar der Staten.

Er zat onweer in de lucht gedurende de tweede helft der achttiende eeuw, niet het minst in ons land. We hadden nog steeds den strijd tusschen staatsgezinden en stadhoudersgezinden, die meer dan anderhalve eeuw lang om beurten het roer hielden. Maar we hadden ook een volkspartij, de partij der burgers, der kleine luiden met wie Prins Willem I de overwinning had behaald, maar die sedert 1600 niet veel meer waren geteld. De aristocratie regeerde in ons land, en in tijden van welvaart en voorspoed hielden de burgers zich stil en lieten aan de aanzienlijken het bestuur over. Doch drong de nood, dan riep het volk om een stadhouder. Zoo in 1672, zoo in 1747 bij de verheffing van Willem IV. Van hem verwachtte het volk, dat hij hen verlossen zou van de ondragelijke heerschzucht en hebzucht der regenten-familien. Doch Willem IV stelde de volkspartij teleur; hij tastte het stelsel der regenten niet aan. Toen volgde de langdurige voorgdij van zijn zoon, en de regenten hadden alle gelegenheid om hun zetel vaster te plaatsen dan ooit. En Willem V was knap genoeg, en rechtschapen genoeg ook, maar hij was niet flink genoeg, en bovendien, hij was een zeer wettisch man. Men had hem duidelijk doen verstaan, dat in ons staatsstelsel de stadhouder de dienaar der Staten was, en Willem V heeft altijd de Staten beschouwd als zijn overheid. Voor Wilhelmina van Pruisen was dat een wonderlijke verhouding; zij had in haar jeugd niet anders gekend dan het absolute koningschap. Ze was echter zoo wijs, dat ze zweeg, al stuitte veel haar tegen de borst. In de eerste jaren bemoeide ze zich in het geheel niet met staatszaken; ze leefde voor haar hofhouding, die ze op koninklijken voet wenschte, en voor haar huisgezin. Willem zou ook niet hebben begeerd, dat ze zich in de zaken mengde; het was een zwak van hem, dat hij niet regeeren kon, en toch ook niet kon velen, dat een ander het voor hem deed.

In 1780 kregen we oorlog met Engeland wegens den steun, dien wij aan de Amerikanen boden. 't Werd weer de oude geschiedenis: de Staten waren Franschgezind, dus werd de stadhouder beschuldigd van Engelsch-gezindheid. De Staten hadden, tegen Willems' vertoogen in, leger en vloot verwaarloosd; thans kreeg de stadhouder de schuld, dat het niet in orde was. En ditmaal zocht de volkspartij steun bij de aristocraten. Hoe ze ook tegenover elkaar stonden, beide waren ze het stadhouderlijk bewind gram. En de stadhouder, die niet ingrijpen wilde, om niet buiten zijn recht te gaan, week voor de verbonden Patriotten. Ware hij meer revolutionnair geweest, dan had Nederland waarschijnlijk geen revolutie gekregen.

Alleen de laagste volksklasse en enkele aanzienlijken spraken nog hun prinsgezindheid uit. Dat voerde tot opstootjes in Den Haag, en de Staten maakten daarvan gebruik, om het commando over het Haagsche garnizoen aan den Prins te ontnemen. Daarop vertrok deze met zijn gezin naar Nijmegen; de Geldersche Staten waren prinsgezind.

Weer bleek Willem een trouw dienaar; in naam der Geldersche Staten bedwong hij zonder eenige moeite opstootjes in Elburg en Hattum, maar het bezorgde hem den naam van Gelderschen tiran, en de Staten van Holland schorsten hem als stadhouder. (1787.)

Dat was echter niet alle Hollanders naar den zin. Het verbond tusschen de volkspartij en de regenten bleef niet langer bestaan; die twee hoorden niet bijeen. En velen begeerden den stadhouder terug. Men noodigde den Prins